

Педагогічні науки

УДК 37.013.77

Бондаренко Вікторія Володимирівна

кандидат педагогічних наук

Комунальний заклад «Березківський мистецький ліцей»

Миколаївської обласної ради

Бондаренко Виктория Владимировна

кандидат педагогических наук

КУ «Березковский лицей искусств»

Николаевского областного совета

Bondarenko Viktoriia

Candidate of Pedagogical Sciences

Berezkivsky Art Lyceum Municipal Institution of the

Mykolayiv Regional Council

**СУЧАСНА ПАРАДИГМА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО
ПРОГРЕСУ**

**СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА ГУМАНИЗАЦИИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В
УСЛОВИЯХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА
MODERN PARADIGM OF HUMANIZATION OF THE EDUCATIONAL
PROCESS OF PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF
INTENSIVE SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS**

Анотація. У роботі проаналізовано стан гуманістичної спрямованості молодших школярів на сучасному етапі розвитку суспільства; виявлено причинно-наслідкові зв'язки низького рівня прояву гуманістичних цінностей в учнів початкової школи; висвітлено педагогічні

упущення у формуванні гуманістичного світогляду молодших школярів у рамках науково-технічного прогресу; презентовано об'єктивну точку зору проблемної теми з ракурсу глобально національного підходу. З'ясовано нереалізованість парадигми гуманізації освітнього процесу через створення асоціальних умов для розвитку гуманістичних навичок молодших учнів. Запропоновано сучасну парадигму гуманізації освітнього процесу початкової школи в умовах інтенсивного науково-технічного розвитку українського суспільства.

Ключові слова: гуманізація, парадигма, гуманістичний світогляд, гуманістичні цінності, молодші школярі, початкова школа, асоціальні умови, науково-технічний прогрес, освітній процес, сучасний етап розвитку суспільства, національна проблема.

Аннотація. В работе проанализировано состояние гуманистической направленности младших школьников на современном этапе развития общества; выявлены причинно-следственные связи низкого уровня проявления гуманистических ценностей в учеников начальной школы; представлены педагогические упущения относительно формирования гуманистического мировоззрения младших школьников в условиях научно-технического прогресса общества; изложена объективная точка зрения проблемной темы с ракурса глобально национального подхода. Раскрыта нереализованность парадигмы гуманизации образовательного процесса в связи с созданием асоциальных условий для развития гуманистических навыков младших школьников. Предложена современная парадигма гуманизации образовательного процесса начальной школы в условиях интенсивного научно-технического развития украинского общества.

Ключевые слова: гуманизация, парадигма, гуманистическое мировоззрение, гуманистические ценности, младшие школьники,

начальная школа, асоціальні умови, науково-технічний прогрес, освітній процес, сучасний етап розвитку суспільства, національна проблема.

Summary. *The article analyzes the state of humanistic orientation of junior schoolchildren at the present stage of society development; the causal and relationships of low level of manifestation of humanistic values in junior schoolchildren were revealed. Pedagogical omissions in the formation of the humanistic worldview of junior schoolchildren in the framework of scientific and technological progress are highlighted; an objective point of view from the point of view of the national problem is presented. Insufficient humanization of the paradigm of the educational process through the creation of antisocial conditions for the development of humanistic skills of primary school students. The modern paradigm of humanization of the educational process of primary school in the conditions of intensive scientific and technical development of the Ukrainian society is offered.*

Key words: *humanization, paradigm, humanistic worldview, humanistic values, junior schoolchildren, primary school, antisocial conditions, society, scientific and technical progress, educational process, modern stage of society development.*

Сучасний період розвитку нашої держави, в якому чільне місце відведене науково-технічному прогресу, доволі нав'язливо пропонує інформаційні технології всім прошаркам та віковим категоріям суспільства. Віртуальний світ комп'ютеризації витісняє реальність, якої, на жаль, хочеться уникнути. Відчуження від життєвих реалій відбувається часто усвідомленим шляхом, а ще частіше – несвідомо або підсвідомо. Вказані рівні розвитку психіки домінуюче функціонують переважно у дітей, зокрема представників молодшого шкільного віку.

Ізоляція маленького громадянина України від навколишнього середовища та оточуючих людей настільки тотальна, що сучасні наукові дослідження глибоко занурилися в тематику питань комунікативних здібностей школярів, намагаючись зрозуміти, чому діти не вміють взаємодіяти один з одним, часто через конфлікт вирішують прості міжособистісні питання, не хочуть читати, не вміють переказувати тексти, вивчати вірші, схильні до психологічного «самозакриття» тощо. Існують соціальні, генетичні, суспільно-історичні, еніологічні дослідження, які висвітлюють хронологію народження нових поколінь дітей, де кожного десятиліття з'являються на світ діти зі своїми особливостями: покоління з прагматичною логікою, діти-«чутливі антени», покоління «великих реформаторів» тощо [6, с. 124-125].

Логічно та закономірно, що кожне покоління людей буде народжуватися з багатшим генетичним досвідом та своїми особливими потенціями. Утім соціальні процеси та науково-технічний прогрес з інформаційно-комунікаційними та технічними пропозиціями здійснюють вирішальний вплив на формування маленької особистості. Насправді ж, дитина виробляє звичку бути на самоті, мовчати, поступово заглиблюючись у свій внутрішній світ та акцентує увагу лише своєму колі інтересів, в котрому ні з ким не треба ділитися, враховувати чийсь точку зору, домовлятися, співпрацювати. Вся діяльність дитини зорганізована нею самою на самодіяльності, яка в матеріальному світі не вважається діяльністю і не приносить користі.

Невміння створити соціально-комунікативну взаємодію, від якої залежить рівень сформованості психологічно цінної особистості, призводить до викривлення її психічних процесів, розвитку різних видів агресії, антигуманних проявів.

Практика показує, що моральні цінності – далеке минуле, а гуманістичні стосунки між людьми переростають або у комерційні, або

набувають формату лібералізму та байдужості. На жаль, українське сьогодення – це перегони людей без вільного часу для родини та дітей, мета яких – фінансовий успіх. Сучасні українські діти зростають за циклічним «маршрутом» – школа (гаджет) – гаджет – сон (гаджет). Більшість молодших школярів живе в такому режимі, оскільки батьки витрачають нервово-психічні резерви на матеріальний достаток для родини. У навчальному закладі не кожен педагог має в планах, крім навчання школяра, зайнятися його вихованням, зокрема побудовою гуманістичного світогляду.

Гуманізація освітнього процесу початкової школи – це педагогічна, психологічна та соціальна необхідність, адже молодший шкільний вік – це унікальний період для формування особистості, коли закладається фундамент фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, психічних функцій організму на тривалу життєву перспективу. Молодший учень володіє високим рівнем сенситивності, тому варто у ці роки поділитися з дитиною, як батькам, так і педагогам своїми найкращими особистісними цінностями.

Практичний антиприклад формування гуманістично спрямованої особистості молодшого школяра в Україні часто є показником важковиховуваної, педагогічно занедбаної або морально знищеної маленької дитини чи, як наслідок, – здеморалізованого підлітка, якого потім не можуть врятувати ані школа, ані батьки.

Українська початкова освіта зазнала американсько-європейської інноватики. У результаті чого, – визначено ряд компетентностей, якими має оволодіти кожен молодший учень. Та, практика показує, що до процесу гуманізації дотичними є лише соціальні та громадянські компетентності, що не мають енергетичного фундаменту гуманізму, а просто засвоюються напрацьованими механічними навичками.

Почуття гуманістичного змісту не можуть «диктуватися» у певній формі чи визначеній мірі. Їх побудова можлива, коли вчитель прищеплює

уміння з любов'ю, а дитина з відповідальністю та взаємністю бере їх, випромінюючи біоенергетичний зв'язок з педагогом, інтеріоризує цей контакт у гуманістичний процес. Лише таким чином, можлива гуманізація освітнього процесу – через відкритість, щирість, людяність, вірність, особистісну потребу взаємодії з духовно близькою людиною, яка ґрунтується на любові, тобто гуманізмі.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, охоплений інтенсифікацією науково-технічного прогресу та «демократичною» політизацією всіх сфер життя, продукує світогляд, в якому людина розглядається програмовим компонентом державної системи [3, с. 545].

Істинна парадигма гуманізації освітнього процесу має підґрунтя мудрості – треба навчити молоде покоління «мислити про смисл» [9, с. 34] – це і є справжньою метою освіти в цілому. Які ж завдання варто поставити перед собою педагогові, аби досягти реалізації парадигми гуманізації освітнього процесу початкової школи?

Насамперед, варто визначити єдині функціональні психолого-педагогічні пріоритети, використання яких створить можливість молодшому учневі відчувати в собі вище «Я» джерелом альтруїстичних почуттів, потенційною істинністю свого існування, високою духовною енергією.

Сучасна парадигма гуманізації освітнього процесу початкової школи концептуалізує у своїй сутності наступні засади:

- визнання молодшого школяра індивідуальністю зі своїми неповторними особливостями;
- недопустимість насилля над молодшим учнем;
- учень має право до волевиявлення;
- врахування рівноправності суб'єктів педагогічного процесу;
- щира турбота про молодшого школяра;

- виявлення потенційних можливостей учня початкової школи та вироблення індивідуального підходу у взаємодії з ним [11, с. 115-116];
- допомога у пошуках свого власного «Я»;
- прийняття учня з усіма його сильними та слабкими сторонами;
- прозорість та відвертість педагогічної взаємодії на основі гуманістичної любові;
- педагогічний оптимізм та беззаперечна віра в дитину;
- у освітньому процесі врахування всіх особливостей вікової психології молодшого школяра;
- формування національно-патріотичної свідомості маленького громадянина без використання методу контрасту почуттів по відношенню до інших народів;
- поведінка учня та вчителя мають знаходитися у гармонії із загальнолюдськими цінностями, моральними нормами українського суспільства, що склалися історично;
- прояв турботи та бережливості до всього живого на землі;
- розуміння цінності життя людей і тварин еквівалентно до свого життя.

Цілі парадигми гуманізації освітнього процесу:

- формування конструктивної концепції внутрішнього світу молодшого школяра;
- формування самоцінного ставлення до себе з метою психічного та фізичного здоров'язбереження;
- формування та безперервний розвиток психічних сфер особистості, зокрема: самооцінної сфери, вольової, емоційної, інтерактивної, інтелектуальної.

- навчання молодших школярів користуватися спочатку на елементарному рівні індивідуальними засобами життєдіяльності – фіксування досвіду різних видів; самокорекція, рефлексування, прогнозування, трансцендентування;
- забезпечення широкою палітрою життєво практичних навичок для взаємодії з навколишнім світом;
- розвиток ціннісного ставлення до життя й отримання особистісного змісту життєвих цінностей [15, с. 60];
- сприяння накопиченню соціально значущого досвіду та його усвідомлення для розвитку самостійності та свободи молодших школярів;
- уведення молодших учнів у культуру життя та соціально-психологічне озброєння їх для побудови життя, гідного людини з високими моральними цінностями, ідеалами, зі стійкою гуманістичною позицією.

Освітня діяльність педагога має бути зосереджена на організації активності та спілкування молодших школярів. Такі риси особистості, як егоїстичність, ненависть, жадібність, користолобство, хитрість, мстивість, злослів'я, гнівливість, лицемірство, ворожість тощо необхідно нейтралізувати, викорінювати. У молодшому шкільному віці виникають унікальні можливості відповідно до формування колективістських взаємин.

Прийшовши до школи, першачки ще працюють осібно. Утім, поступово, під керівництвом вчителя, навіть враховуючи елементи дитиноцентристської теорії, внаслідок спеціально організованої навчально-виховної діяльності, молодші учні поступово відчують належність до класного колективу. Саме колективна форма організації освітньої діяльності покликана формувати у дітей гуманістичний світогляд, що відображається розвитком таких рис, як відповідальність, адекватно-

критичне ставлення до продуктів власної діяльності, взаємодопомога та взаємопідтримка, відданість, почуття обов'язку. Усі процеси прояву кожної маленької особистості педагогу слід тримати під пильною увагою та контролем [12, с. 274].

Стратегічним орієнтиром освітньої діяльності є виховання відчуття цінності оточуючих людей та здатності цінувати особистість людини, запобігаючи зневажливому ставленню на її адресу. Молодші школярі презентують ціннісне ставлення до оточуючих у вигляді поваги до їхньої гідності, емпатії, недопустимості зневажань, образ. Але перед тим, як привчати молодших школярів виявляти такий рівень ставлення, звичайно ж, їм треба пережити і негативний досвід міжособистісних стосунків, щоб могли зрозуміти важливість приємних соціально-комунікативних контактів.

Від педагогічної майстерності вчителя залежить рівень культивування переживання позитивних почуттів, що є необхідністю у освітньому процесі. Радість пізнання, самозміни на краще, задоволення від гідного спілкування з однокласниками та дорослими – усе це конструє та трансформує вчитель початкової школи для забезпечення гуманізації освітнього процесу. Із великого спектру людських емоцій величезний формувальний потенціал концентрує у собі почуття радості. Переживання радості поширює вплив на всі психічні процеси молодших школярів та, власне, на налагодження міжособистісної взаємодії. Радість підносить дитину на високий рівень позитивних емоційних переживань, надає впевненості у власних силах, впливає на формування самооцінки, сприяє зміцненню вольової сфери, покращує соціальну взаємодію, пов'язану із задоволенням особистісних потреб, заспокоює та урівноважує, підвищує стійкість у ситуаціях невдач, збагачує сенсорний досвід. Унікальність радості в тому, що вона робить людину великодушною, сильнішою, породжує альтруїзм, стимулює натхнення, творчість, приводить до успіху.

Створення атмосфери радості у колективі молодших школярів, та зокрема, у кожного з них, прив'язується до пригадування минулого позитивного досвіду, приємних ситуацій навчання, виховання, подорожей, які повторно породжують переживання радості. Процес продукування педагогом радісних моментів – не є спонтанним виявом, а цілеспрямовано побудованим планом у безперервній дії.

Важливу багатоаспектну роль відіграє комунікативна взаємодія в тандемах «учень – учень», «учень – педагог». У процесі спілкування, який має бути завжди щирим та чутливим без проявів іронії та сарказму, відбувається емоційно вірний та чесний контакт. Він не примушує дитину приховувати свої почуття, вуалювати думки, навпаки – відкриває душу для безапеляційного очищення та вільного збагачення. Педагог не повинен використовувати образи, приниження, погрози. Молодший школяр – це рівноправний партнер, яким маніпулювати ні в якому разі недопустимо. Проте комунікативна рівність педагога та учня не є абсолютною. Адже вони виступають представниками різного психосоціального досвіду, інтелектуального, духовного та морального рівнів розвитку.

Велика кількість молодших школярів часто відчують деструктивні переживання у процесі шкільної адаптації. Контакти з однолітками спочатку – часто конфліктні та приносять багато хвилювань, які впливають на самоповагу дитини та її самоідентифікацію. Психологічний шлях пошуку спорідненого товариша у край болісний, але продуктивно повчальний. Все ж, педагог має бути спостережливим і у цьому процесі формування маленької особистості. Є необхідністю вчасно підтримати, розважити, «розблокувати» невдачу та звільнити дитячу психіку від неприємного психологічного дискомфорту. Дуже важливо вчасно «переключити» учня від співдії до співпраці з іншими людьми, змінити напрям почуттів – цей прийом гармонізує внутрішній світ дитячої особистості [11, с. 115-122].

При гуманістичному розвитку молодших школярів для них характерно: формування таких рис характеру, як товариськість, відповідальність, безтурботність, життєрадісність, бадьорість, відкритість. Однак, учні молодшого шкільного віку емоційно вразливі, дуже гостро реагують на людину, оцінка якої має для них важливе значення [2, с. 143].

Роль реалізації гуманізації парадигми освітнього процесу початкової школи – беззаперечна. Однак, крім професійного педагогічного впливу на учнів початкової школи, виконує особливу основоположну функцію родинна атмосфера, в котрій зростає маленький громадянин.

Батьки та устан сім'ї – родючий ґрунт, який «живить» весь організм дитини та все її єство. Формуючи родину, кожен громадянин нашої держави повинен усвідомлювати свій обов'язок перед новоствореним життям. До батьків з давніх-давен ставилися високі вимоги у вихованні, як соціальні, так і психолого-педагогічні, зокрема такі: почуття тотальної відповідальності перед собою, дитиною й суспільством за виховання в ім'я майбутнього; генетична грамотність та фізичне здоров'я; психолого-педагогічна культура та любов до дитини; володіння справжнім авторитетом; облаштування умов для всебічного гармонійного розвитку; спроможність до формування культу Матері та Батька; правильно розвинені почуття материнства та батьківства [5, с. 109-110].

На емоційний стан дитини мають вплив взаємини в сім'ї: жорстоке ставлення батьків, зайва холодність, відмова у задоволенні дитячих потреб, неспроможність дати відповідь на спроби дитини до спілкування з батьками, приниження дитини, заборона контактувати з ровесниками.

Сьогодні показує схожий приклад родини та стосунків у ній до вищеописаного. Асоціальні аспекти суспільного розвитку українців, як помітно на практичному досвіді, масштабно змінили та частково нівелювали здобутки народної педагогіки. Батьки часто не сформовують власний авторитет для власних дітей, не конкретизують певні обмеження,

не спілкуються з дітьми на рівні довіри, «скидають» власний негатив, накопичений за межами безпосереднього контакту з дитиною, не встигають виявити почуття любові, не встановлюють рамки користування інформаційними технологіями та й самі безмірно користуються предметами науково-технічного прогресу у вільний від роботи час, забуваючи про самотнє життя своїх дітей. Як результат, – дитина стає педагогічно занедбаною, психічно несталою, навіть агресивно спрямованою із зневажливим ставленням до батьків, вчителів, оточення. Якщо у молодшому шкільному віці не розпочати процеси усунення занедбаності чи корекції, фільтрування психолого-педагогічних недоліків, чи втратити можливість продовжувати гуманістичне виховання, то особистість дитини буде зламана. Надалі для збалансування внутрішніх регуляторів особистості треба буде витратити майбутнє життя.

Соціальну та педагогічну складність викликає те, що переважна кількість батьків не усвідомлюють власних бездумних помилок, а це показник низького рівня освіченості сучасного покоління батьків. Проте, вони покладають великі надії на педагогів через свою психолого-педагогічну слабкість. Більше того, вимагають негайних результатів навчання та виховання.

Відомо, що інтелектуальний потенціал людини має генетичні обмеження, тому його реалізація очевидніша у порівнянні з духовною сферою. Духовність та моральність людини часто залежить від кількості отриманої любові, тепла, міри потрібності, сформованої самооцінки та самоповаги. Хоча, між духовними та інтелектуальним процесами також існує тісний взаємозв'язок. Результати неоднократних досліджень презентують, що труднощі та успіхи в навчанні невстигаючих молодших школярів не є наслідком їхньої недосконалості, а, швидше, їхніх уявлень про себе та свої можливості [4, с. 51-52]. А здорові самоусвідомлення та самоідентифікація особистості – є також завданням сімейного виховання.

Заклади освіти потерпають від браку гуманізації у родинях, що є однією із причин неспроможності реалізувати парадигму гуманізації освітнього процесу на своїй території. Ця проблема набула масштабного суспільно-національного характеру.

Суспільство прийняло форми нестабільності та розлагодженості. Сучасним дітям, зокрема молодшим школярам важко сприймати компоненти свого оточення у ситуації, коли вони гуманістично орієнтовані. Це приклад, коли в родині лад, з педагогом також, а оточення однолітків, у переважній більшості, – діти з проблемних сімей, із непотрібними психологічними навичками. У такий спосіб існування, перед молодшим учнем знову постають перепони, які похитують його ще нестійкий фундамент під ногами. Він потрапляє у невизначену ситуацію, яка ускладнює або унеможлиблює прогнозування свого майбутнього. У дитини виникає почуття розгубленості та тривожності, неготовності жити. Вона починає діяти в умовах психологічного дискомфорту, набуваючи уявлень безконтрольності та відсутності соціальної регуляції; відчуття того, що від неї нічого не залежить, що вона безсила. Це призводить до негативізму; когнітивного дисонансу; нерозуміння того, які критерії оцінювання будуть доцільні [8, с. 253].

Таким чином, відбувається руйнування побудованих раніше гуманістичних стереотипів, у зв'язку з чим, індивід починає розуміти, що його первозданна світобудова не стає елементом великого суспільного організму, а має статус нефункціональної. Тоді молодший школяр інстинктивно застосовує форми психологічного захисту: заперечення, придушення, раціоналізацію, витіснення або ж проекцію [1, с. 401], що призводять до блокування власного психологічного стану. Пошук виходу із блокування, знову ж таки, – використання гаджетів, інформація з яких нашаровує негативний досвід, але не поглинає його.

Отже, формування особистості молодшого школяра процес складний та багатогранний. Освітній процес, в якому перебувають учні молодшого шкільного віку, не залежить лише від педагога, державної освітньої документальної бази, а й від батьківської педагогіки та впливу суспільства. Це об'єктивна позиція на проблему.

Та, оскільки сучасна парадигма гуманізації освітнього процесу початкової школи покладена на плечі педагога, саме йому доведеться вводити дітей у суспільне життя, реалізуючи вищезначені цілепокладання. Він проживає з молодшими учнями своє складне та цікаве, побудоване на протиріччях життя, сприяє формуванню когнітивного, практичного та емоційного досвіду [10, с. 22-23].

Узагальнено означені складові розкривають сутність парадигми гуманізації освітнього процесу, яка полягає у спрямованості освіти на розвиток життєвої мудрості у молодших учнів, самореалізацію, комфорт у соціальному оточенні, формування естетичних та моральних почуттів, досягнення внутрішньої гармонії та радості співжиття з іншими людьми на гуманістичних засадах.

Література

1. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2008. 592 с.
2. Долинська Л. В., Скрипченко О. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. 2-е вид. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : моногр. Черкаси : Вид. від ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2002. 608 с.
4. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. 2-ге вид. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 384 с.

5. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання : навч.-метод. компл. з пед. Київ : Знання, 2006. 324 с.
6. Куртышева М. А. Дети Индиго – наше будущее? Санкт-Петербург : Питер, 2007. 208 с.
7. Макаренко А. С. Книга для батьків : лекції про виховання дітей. Київ : Рад. шк., 1978. 327 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.
- a. Papadopoulos G. Looking Ahead: an education policy agenda for the 21 st century.//European Journal of Education. 1995. N 4. Vol. 30. P. 494
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. для студ. ВРЗ. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
10. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 424 с.
11. Степанов О. М. Педагогічна психологія : навч. посіб. / О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2011. 416 с.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 1. 670 с.
13. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. шк., 1978. 263 с.
14. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 336 с.